New Research in Islamic Humanities Studies
Online ISSN : 2980 - 8944
https://api.lu.ac.ir/
Lorestan University

Effects and Benefits of the Authority of the Islamic Ummah from the Perspective of the Holy Quran and the Sunnah

Fatemeh Salarvand[1], Yadollah Maleki[2] ✉

1. Department of Quranic Sciences and Hadith, Khor.C., Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.
Email: 4210266949@iau.ir
2. Corresponding Author, Department of Quranic Sciences and Hadith, Khor.C., Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.
Email: Yadollahmaleki36@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 31 August 2025
Received in revised form 01 December 2025
Accepted 09 December 2025
Available online 22 December 2025

Keywords:
Authority of the Islamic Ummah,
Effects and Benefits of Authority,
Holy Quran,
Sunnah

ABSTRACT

Objective: The authority (iqtidar) of the Islamic ummah in the Quranic and hadith corpus is not synonymous with mere political dominance or military capability; rather, it constitutes a legitimate, purposeful, and value-oriented form of power grounded in faith, practical monotheism (tawhid), servitude (ubudiyyah), acceptance of guardianship (wilayah), justice, and unity. The principal problem of this research is to elucidate the effects and blessings of the Islamic ummahs authority from the perspective of the Holy Quran and the Sunnah at the social and civilizational levels.

Method: The research employs a descriptive-analytical method, utilizing qualitative content analysis; the data were collected from the verses of the Holy Quran, relevant traditions, and exegetical sources, and were analyzed on the basis of causal-functional relationships.

Results: The findings indicate that legitimate authority, through guidance-based, institutional, and social mechanisms, generates five interconnected effects: the sovereignty of Islamic values and principles; the provision of sustainable security and the establishment of social order; the realization of independence and the negation of subjugation; the strengthening of Islamic identity and public dignity; and effective and constructive role-playing in the global arena.

Conclusion: Accordingly, power in the Quranic logic is not an ultimate end but a means for the establishment of truth, the implementation of justice, the safeguarding of Islamic society, and the provision of the grounds for the ummahs civilizational growth. Therefore, any authority severed from faith and divine guidance is incompatible with the reality of Islamic authority.

Cite this article: Salarvand, F., & Maleki, Y. (2025). Effects and Benefits of the Authority of the Islamic Ummah from the Perspective of the Holy Quran and the Sunnah. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (8), 1-24. https://doi.org/10.22034/api.2026.2110307.2030

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.
Publisher: Lorestan University.
DOI: https://doi.org/10.22034/api.2026.2110307.2030

Introduction

Authority (iqtidar) is one of the fundamental concepts in the life of the Islamic ummah, and in this research it is employed to signify a legitimate, purposeful, and value oriented form of power grounded in faith, practical monotheism (tawhid), servitude (ubudiyyah), acceptance of guardianship (wilayah), justice, and unity. In the logic of the Holy Quran, power is not an ultimate end but a means for the establishment of truth, the implementation of justice, the safeguarding of Islamic society, and the provision of the grounds for the ummahs civilizational growth. Therefore, Islamic authority cannot be reduced to political dominance or military capability; rather, it must be regarded as a social and civilizational capacity whose legitimacy, orientation, and function derive from divine guidance. The significance of this matter becomes more evident when Islamic societies confront challenges such as subjugation, dependency, insecurity, and the weakening of religious identity challenges that render the rereading of the effects and functions of authority on the basis of the Holy Quran and the Sunnah indispensable.

Despite the research conducted on the concept, foundations, and factors of authority, its social effects and civilizational functions have been less frequently examined within a coherent framework and on the basis of causal functional relationships. The problem of the present research is to elucidate these effects and to demonstrate the mechanisms through which legitimate authority exerts its influence upon the life of the Islamic ummah. Accordingly, the principal question is: What effects and blessings does the authority of the Islamic ummah possess in the social and civilizational life of the ummah from the perspective of the Holy Quran and the Sunnah? The objective of the research is likewise the systematic extraction and analysis of these effects across five interconnected axes: the sovereignty of Islamic values and principles; the provision of sustainable security and the establishment of social order; the realization of independence and the negation of subjugation; the strengthening of Islamic identity and public dignity; and effective and constructive role-playing in the global arena. The research employs a descriptive-analytical method, utilizing qualitative content analysis; the data were collected from the verses of the Holy Quran, relevant traditions, and exegetical sources, and were analyzed on the basis of causal functional relationships.

Method

The research employs a descriptive-analytical method, utilizing qualitative content analysis; the data were collected from the verses of the Holy Quran, relevant traditions, and exegetical sources, and were analyzed on the basis of causal-functional relationships.

Results

The findings indicate that legitimate authority, through guidance-based, institutional, and social mechanisms, generates five interconnected effects: the sovereignty of Islamic values and principles; the provision of sustainable security and the establishment of social order; the

realization of independence and the negation of subjugation; the strengthening of Islamic identity and public dignity; and effective and constructive role-playing in the global arena.

Conclusion

An examination of the verses of the Holy Quran and the traditions demonstrated that the authority of the Islamic ummah, in the logic of the religion, is a concept transcending mere political, military, or economic power; rather, it is a legitimate, value-oriented, and teleological reality that originates from faith, servitude, justice, divine guardianship, and the negation of non-divine domination, and serves the exaltation of the human being and society. From this perspective, authority is not an independent end but a mechanism for the establishment of truth, the safeguarding of the community of faith, and the provision of the grounds for the ummahs growth and flourishing.

The findings of the research indicated that the effects and functions of the Islamic ummahs authority may be formulated across five interconnected domains:

First, authority provides the ground for the sovereignty of values and the safeguarding of Islamic principles. In the logic of the Quran, the establishment of the believers is desirable and praiseworthy when it culminates in the establishment of prayer, the payment of alms-tax (zakat), enjoining the good, forbidding the wrong, the implementation of justice, and the safeguarding of the communitys monotheistic life. Therefore, Islamic authority derives its legitimacy from its value-oriented and reformative function, and whenever it distances itself from this orientation, it will transform into a worldly power devoid of divine purpose.

Second, authority is among the fundamental components of providing sustainable security and establishing social order. Security in this framework does not merely mean the absence of military threat; rather, it encompasses comprehensive tranquility and stability that includes the psychological, cultural, economic, and social dimensions of collective life. Authority, by creating deterrence, curbing factors of insecurity, strengthening justice, and increasing social solidarity, extricates society from the condition of fear and erosion and paves the way for the flourishing of talents, social growth, and civilizational movement.

Third, authority is the ground for the realization of independence and the negation of dependency. Doctrines such as the principle of negation of the path (nafyi sabil) and the prohibition of inclining (rukun) toward the oppressors demonstrate that Islamic society must not be placed in a position where its will, resources, culture, and destiny fall under the domination of foreigners. In this horizon, independence is not confined to the political domain; rather, it encompasses economic, cultural, scientific, and social dimensions as well. Authority, by strengthening self-reliance, collective self-confidence, and decision-making capacity, renders the ummah resilient against external pressures and influence and guarantees the possibility of safeguarding its identity and interests.

Fourth, authority plays a foundational role in strengthening Islamic identity and public dignity. A society possessing authority can preserve and reproduce its values and identity in the public arena and emerge from a position of passivity before cultural and political

pressures. Objective authority likewise provides the ground for subjective and psychological dignity and increases the sense of honor, belonging, and collective self-confidence. In this system, dignity does not mean supremacism but rather the honor arising from servitude to God, truth-orientation, and liberation from the abasement of subjugation. Hence, a reciprocal relationship exists between authority and Islamic identity; authority aids in the consolidation of identity and dignity, and identity and dignity likewise provide the social backing for the continuity of authority.

Fifth, authority provides the ground for the effective and responsible role-playing of the Islamic ummah in the global arena. In order to fulfill its transnational mission in defense of truth, justice, human dignity, and human guidance, the Islamic ummah requires cohesion, security, independence, scientific capability, and human capital. Authority elevates these capacities from the level of possibility to the level of active agency and brings the ummah from passivity and marginalization to a position of influence. Nevertheless, this role-playing in Islamic logic does not mean domination-seeking and the imposition of will upon others; rather, it pertains to a reformative, responsible, and civilizational presence.

Ultimately, the effects of the Islamic ummahs authority are not scattered and disconnected matters; rather, they are components of a interconnected and reciprocal system. The sovereignty of values bestows direction and legitimacy upon authority; security provides its social ground; independence immunizes society against subjugation; identity and dignity strengthen its psychological and cultural backing; and global role-playing reveals the external and civilizational fruit of this process. Accordingly, the true authority of the Islamic ummah must be regarded as a simultaneously protective, constructive, and civilization-building phenomenon a phenomenon that, only when linked with faith, justice, inner reform, self-reliance, the preservation of identity, and the enhancement of scientific and social capability, will lead to the realization of the collective good life (hayati tayyibah) and the responsible presence of Muslims in the world.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی
شاپا الکترونیکی: ۸۹۴۴-۲۹۸۰
https://api.lu.ac.ir/
دانشگاه لرستان

آثار و برکات اقتدار امت اسلامی از منظر قرآن کریم و سنت

فاطمه سالاروند[۱]، یداله ملکی[۲] ✉

۱. گروه علوم قرآن و حدیث، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: 4210266949@iau.ir
۲. نویسنده مسئول، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: yadollahmaleki36@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی،

تاریخچه مقاله:
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۸
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:
اقتدار امت اسلامی،
آثار و برکات اقتدار،
قرآن کریم،
سنت

چکیده

هدف: اقتدار امت اسلامی در منظومهٔ قرآنی و روایی، به معنای صرفِ غلبهٔ سیاسی یا توان نظامی نیست، بلکه صورتی مشروع، جهت‌مند و ارزش‌مدار از قدرت است که بر ایمان، توحید عملی، عبودیت، ولایت‌پذیری، عدالت و وحدت استوار می‌شود. مسئلهٔ اصلی این پژوهش، تبیین آثار و برکات اقتدار امت اسلامی از منظر قرآن کریم و سنت در سطح اجتماعی و تمدنی است.

روش پژوهش: پژوهش به روش توصیفی–تحلیلی و با بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی انجام شده و داده‌ها از آیات قرآن کریم، روایات مرتبط با موضوع و منابع تفسیری گردآوری و بر پایهٔ روابط علّی–کارکردی تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند اقتدار مشروع، از طریق سازوکارهای هدایتی، نهادی و اجتماعی، پنج اثر به‌هم‌پیوسته پدید می‌آورد: حاکمیت ارزش‌ها و اصول اسلامی، تأمین امنیت پایدار و استقرار نظم اجتماعی، تحقق استقلال و نفی سلطه‌پذیری، تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی، و نقش‌آفرینی مؤثر و سازنده در عرصهٔ جهانی.

نتیجه‌گیری: بر این اساس، قدرت در منطق قرآنی غایت نهایی نیست، بلکه وسیله‌ای برای اقامهٔ حق، اجرای عدالت، صیانت از جامعهٔ اسلامی و فراهم‌سازی زمینهٔ رشد تمدنی امت است. ازاین‌رو، هر اقتداری که از ایمان و هدایت الهی جدا شود، با حقیقت اقتدار اسلامی سازگار نیست.

استناد: سالاروند، فاطمه و ملکی، یداله. (۱۴۰۴). آثار و برکات اقتدار امت اسلامی از منظر قرآن کریم و سنت. *پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۸) ۴، ۲۴-۱. https://doi.org/10.22034/api.2026.2110307.2030

ناشر: دانشگاه لرستان.

© نویسندگان.

DOI: https://doi.org/10.22034/api.2026.2110307.2030

مقدمه

اقتدار از مفاهیم بنیادین در حیات امت اسلامی است و در این پژوهش به معنای صورتی مشروع، جهت‌مند و ارزش‌مدار از قدرت به کار می‌رود که بر ایمان، توحید عملی، عبودیت، ولایت‌پذیری، عدالت و وحدت استوار است. در منطق قرآن کریم، قدرت غایت نهایی نیست، بلکه وسیله‌ای برای اقامه حق، اجرای عدالت، صیانت از جامعه اسلامی و فراهم‌سازی زمینه رشد تمدنی امت است. ازاین‌رو، اقتدار اسلامی را نمی‌توان به غلبه سیاسی یا توان نظامی فروکاست، بلکه باید آن را ظرفیتی اجتماعی و تمدنی دانست که مشروعیت، جهت و کارکرد آن از هدایت الهی سرچشمه می‌گیرد. اهمیت این مسئله هنگامی آشکارتر می‌شود که جوامع اسلامی با چالش‌هایی همچون سلطه‌پذیری، وابستگی، ناامنی و تضعیف هویت دینی مواجه‌اند؛ چالش‌هایی که بازخوانی آثار و کارکردهای اقتدار را بر پایه قرآن کریم و سنت ضروری می‌سازند.

با وجود پژوهش‌های انجام‌شده درباره مفهوم، مبانی و عوامل اقتدار، آثار اجتماعی و کارکردهای تمدنی آن کمتر در چارچوبی منسجم و بر اساس روابط علّی ـ کارکردی بررسی شده است. مسئله پژوهش حاضر، تبیین این آثار و نشان‌دادن سازوکارهایی است که اقتدار مشروع از طریق آنها بر حیات امت اسلامی اثر می‌گذارد. بر این اساس، پرسش اصلی آن است که اقتدار امت اسلامی از منظر قرآن کریم و سنت، چه آثار و برکاتی در حیات اجتماعی و تمدنی امت دارد؟ هدف پژوهش نیز استخراج و تحلیل نظام‌مند این آثار در پنج محور به‌هم‌پیوسته است: حاکمیت ارزش‌ها و اصول اسلامی، تأمین امنیت پایدار و استقرار نظم اجتماعی، تحقق استقلال و نفی سلطه‌پذیری، تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی، و نقش‌آفرینی مؤثر و سازنده در عرصه جهانی. پژوهش با روش توصیفی ـ تحلیلی و بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی انجام شده است؛ داده‌ها از آیات قرآن کریم، روایات مرتبط و منابع تفسیری گردآوری و بر پایه روابط علّی ـ کارکردی تحلیل شده‌اند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با اقتدار در مطالعات قرآنی، حدیثی و اندیشه سیاسی اسلامی را می‌توان در سه گرایش اصلی دسته‌بندی کرد. گرایش نخست بر مبانی و عوامل شکل‌گیری اقتدار تمرکز دارد. *عوامل اقتدار امت اسلامی*، تألیف جمعی از طلاب حوزه علمیه مشکات (۱۴۰۱)، زمینه‌ها و مؤلفه‌های تقویت امت اسلامی را بررسی کرده است. محمودی خراسانی در *عوامل اقتدار ملی از منظر قرآن و حدیث* (۱۳۸۹)، عوامل مؤثر در قدرت‌یابی جامعه را با استناد به آیات و روایات تحلیل کرده و خورشیدی چنزق در *عوامل اقتدار و انحطاط مسلمین از دیدگاه نهج‌البلاغه* (۱۳۸۹)، علل قوت و ضعف جامعه اسلامی را بر پایه آموزه‌های علوی کاویده است. این مطالعات در تبیین مبانی و شرایط تحقق اقتدار اهمیت دارند، اما تحلیل نظام‌مند آثار اجتماعی و تمدنی اقتدار مشروع، مسئله اصلی آنها نیست.

گرایش دوم، اقتدار را عمدتاً در چارچوب قدرت و اقتدار ملی، نسبت آن با امنیت و راهکارهای تقویت آن بررسی کرده است. جهانگیری در *قدرت و امنیت در قرآن* (۱۴۰۰)، نسبت قدرت و امنیت را در منطق قرآنی مطالعه کرده است؛ فتاحی و وحیدنیا در *مؤلفه‌های اقتدار ملی از منظر قرآن کریم* (۱۳۹۹)، مؤلفه‌های سازنده اقتدار ملی را استخراج کرده‌اند؛ سعادت‌نیا و حیدری در *راهکارهای عزت و اقتدار اسلامی از منظر قرآن و روایات* (۱۳۹۲)، راه‌های دستیابی به عزت و اقتدار را تبیین کرده‌اند؛ و رضی‌بهابادی، بهادری و پورکاویان در *مبانی قرآنی عوامل معنوی اقتدار ملی از منظر مقام معظّم رهبری (ره)* (۱۳۹۹)، نقش عوامل معنوی در تحقق اقتدار ملی را بررسی کرده‌اند. همچنین، ستایش‌منش در *بررسی و شناسایی سرچشمه‌های قدرت ملی* (۱۴۰۲) و ابراهیمی، باباتبار سرخی و موسی‌نژاد در *انقلاب اسلامی ایران و مؤلفه‌های اقتدار ملی* (۱۳۹۹)، سرچشمه‌ها و مؤلفه‌های قدرت و اقتدار ملی را مطالعه کرده‌اند. جهت‌گیری غالب این پژوهش‌ها شناسایی مبانی، مؤلفه‌ها و راهکارهای دستیابی به اقتدار، عمدتاً در سطح ملی، است؛ نه تحلیل کارکردهای آن در سطح امت اسلامی.

گرایش سوم از منظر آسیب‌شناختی به ضعف، سقوط و انحطاط جوامع اسلامی پرداخته است. جمالی در *عوامل سقوط حکومت‌ها در قرآن و نهج‌البلاغه* (۱۳۷۸)، کلاهدوزها و عابدی‌ها در *بازشناسی عوامل واگرایی مسلمانان و ریشه‌یابی علل*

انحطاط جوامع اسلامی (۱۳۹۸)، و حسین‌زاده یزدی، ملاباشی و مهرشاد در *علل انحطاط تمدن اسلامی از منظر استاد مطهری* (۱۳۹۵)، به‌ترتیب عوامل زوال حکومت‌ها، واگرایی مسلمانان و افول تمدن اسلامی را بررسی کرده‌اند. این آثار برای فهم سویه سلبی مسئله سودمندند، اما تبیین نظام‌مند آثار ایجابی اقتدار امت اسلامی در کانون توجه آنها نیست.

برآیند بررسی آثار یادشده نشان می‌دهد که پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر مبانی، عوامل، مؤلفه‌ها و راهکارهای تحقق اقتدار یا بر آسیب‌شناسی ضعف و انحطاط جوامع اسلامی تمرکز داشته‌اند. پژوهش حاضر، در تمایز با آنها، آثار و برکات اقتدار مشروع را در سطح امت اسلامی بررسی و در پنج محور به‌هم‌پیوسته صورت‌بندی می‌کند: حاکمیت ارزش‌ها و اصول اسلامی، امنیت پایدار و نظم اجتماعی، استقلال و نفی سلطه‌پذیری، تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی، و نقش‌آفرینی مؤثر و سازنده در عرصه جهانی. بر اساس آثار بررسی‌شده، تحلیل یکپارچه کارکردهای ارزشی، اجتماعی و تمدنی اقتدار امت اسلامی در چنین چارچوب پنج‌گانه‌ای، کمتر موضوع پژوهشی مستقل قرار گرفته است.

مبانی نظری پژوهش

مبانی نظری این پژوهش به‌منظور فراهم‌سازی چارچوبی تحلیلی برای تبیین آثار و کارکردهای اقتدار امت اسلامی تنظیم شده است. مدعای اصلی آن است که اقتدار امت، در صورت برخورداری از مشروعیت الهی، مقبولیت اجتماعی، انسجام جمعی و التزام به هدایت قرآن و سنت، زمینه تحقق پنج اثر اساسی را فراهم می‌کند: حاکمیت ارزش‌های اسلامی، امنیت پایدار، استقلال و نفی سلطه‌پذیری، تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی، و نقش‌آفرینی مسئولانه در عرصه جهانی. بر این اساس، مبانی نظری پژوهش در سه محور سامان یافته است: نخست، تبیین مفهوم اقتدار و تمایز آن از قدرت؛ دوم، تحلیل نسبت مشروعیت و مقبولیت در شکل‌گیری و پایداری اقتدار؛ و سوم، تبیین امت به‌مثابه فاعل جمعی اقتدار و جایگاه سنت به‌عنوان چارچوب هدایتی و الگوی عملی آن.

مفهوم اقتدار و تمایز آن از قدرت

تحلیل آثار اقتدار در اندیشه سیاسی اسلام، مستلزم تمایز آن از قدرت است. قدرت از ریشه قَدَر و در معنای لغوی، بیانگر توانایی است. راغب اصفهانی آن را در کاربرد انسانی، حالتی می‌داند که شخص به‌واسطه آن توان انجام‌دادن فعل را می‌یابد؛ اما کاربرد آن درباره خداوند، بر نفی هرگونه عجز از ذات الهی دلالت دارد. ازاین‌رو، قدرت مطلق و نامحدود، به معنای حقیقی، تنها از آنِ خداوند است (راغب اصفهانی، ۱۳۷۵: ۱۳۷).

در کاربرد سیاسی و اجتماعی، قدرت به توانایی کنشگر برای تحقق اراده و اثرگذاری بر رفتار، تصمیم‌ها و مناسبات دیگران اطلاق می‌شود. این اثرگذاری ممکن است از طریق اجبار، نفوذ، اقناع، ترغیب یا مشارکت در تصمیم‌گیری صورت گیرد و به توان جسمانی یا ابزارهای مادی محدود نیست (عالم، ۱۳۹۱: ۸۹). در کاربرد قرآنی نیز قدرت بر توان انجام‌دادن یا ترک‌کردن فعل در ساحت‌های مادی و معنوی دلالت دارد؛ به‌گونه‌ای که شخص با برخورداری از اراده و توان تحقق فعل، قادر شمرده می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۲۰۵).

بنابراین، قدرت فی‌نفسه بر توان اعمال اراده و ایجاد اثر دلالت دارد و لزوماً متضمن مشروعیت، مقبولیت یا ارزش اخلاقی نیست؛ ازاین‌رو، ممکن است در خدمت اهداف عادلانه قرار گیرد یا برای سلطه‌جویی و تجاوز به حقوق دیگران به کار رود. در مقابل، اقتدار صورتی از قدرت است که حق اعمال آن به رسمیت شناخته می‌شود و از پذیرش اجتماعی برخوردار است. اقتدار صرفاً توان واداشتن دیگران به اطاعت نیست، بلکه قدرتی است که حق اعمال و اعتبار فرمان آن پذیرفته می‌شود (عالم، ۱۳۹۱: ۱۰۰). ازاین‌رو، تبعیت در مناسبات مبتنی بر اقتدار، بیش از آنکه از اکراه و ترس ناشی شود، بر پذیرش اعتبار فرمان استوار است. بیانیه گام دوم انقلاب، که در سال ۱۳۹۷ توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) صادر شد، به عنوان سندی راهبردی برای ترسیم آینده تمدنی جامعه ایرانی مطرح است (خنجری و همکاران، ۱۴۰۴: ۱).

در منطق قرآنی، قدرت هنگامی مطلوب است که در چارچوب هدایت الهی و در جهت پاسداشت حق و عزت جامعه ایمانی به کار گرفته شود:

وَ لا تَهِنُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (آل عمران: ۱۳۹)؛

سست نشوید و اندوهگین نگردید؛ اگر مؤمن باشید، شما برترید.

این آیه، برتری جامعه ایمانی را نه صرفاً به برخورداری از امکانات مادی، بلکه به ایمان و جهت‌گیری الهی پیوند می‌دهد. همین نسبت میان قدرت، عزت و بندگی خداوند در سخن رسول خدا(ص) نیز بازتاب یافته است:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَعَزَّ النَّاسِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَقْوَى النَّاسِ فَلْيَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّه (حرانی، ۱۳۶۳، ۲۷)؛

هرکس می‌خواهد عزیزترین مردم باشد، باید تقوای الهی پیشه کند و هرکس می‌خواهد نیرومندترین مردم باشد، باید بر خدا توکل کند.

بر این پایه، اقتدار امت اسلامی در پژوهش حاضر، توانِ مشروع، مقبول و مؤثرِ جامعه اسلامی برای اعمال اراده جمعی در چارچوب هدایت الهی و تحقق اهداف ارزشی و تمدنی است. بنابراین، اقتدار صرفِ توان اثرگذاری نیست، بلکه قدرتی جهت‌مند و پذیرفته شده است که بر حقانیت و پذیرش اجتماعی استوار است. تبیین این دو مؤلفه در بخش بعد، ذیل مفاهیم مشروعیت و مقبولیت، پی گرفته می‌شود.

مشروعیت و مقبولیت؛ بنیان‌های تکوین اقتدار امت

تمایز اقتدار از قدرت نشان داد که صرف توان اعمال اراده برای تحقق اقتدار کافی نیست. در متون سیاسی معاصر، قدرت شرط موفقیت حکومت در پیشگیری از هرج‌ومرج، اجرای قانون، تأمین امنیت و دفع تجاوز خارجی دانسته شده، اما اعمال کامل آن در گرو مشروعیت است. در ساختار حکومت دینی، شایستگی حاکم و رضایت مردم به‌ترتیب ناظر به مشروعیت و مقبولیت‌اند (آملی، ۱۳۸۴: ۱۳۱). بنابراین، مشروعیت ناظر به حقانیت قدرت است و مقبولیت، زمینه تحقق و استمرار اجتماعی آن را فراهم می‌سازد.

مشروعیت

در اندیشه اسلامی، منشأ نهایی حق حاکمیت و قانون‌گذاری خداوند است و قدرت سیاسی در صورت هماهنگی با شریعت و ارزش‌های الهی مشروعیت می‌یابد. قرآن کریم با تأکید بر ضرورت پیروی از شریعت الهی می‌فرماید:

ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلى شَريعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْها وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذينَ لا يَعْلَمُونَ (جاثیه: ۱۸)؛

سپس تو را بر شریعت و آیینی حق قرار دادیم؛ پس از آن پیروی کن و از خواسته‌های کسانی که نمی‌دانند پیروی مکن.

همچنین، قرآن کریم کسانی را که بر اساس احکام نازل‌شده الهی داوری نمی‌کنند، در آیاتی جداگانه به‌ترتیب کافر، ظالم و فاسق معرفی می‌کند:

فَأُولئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ ... فَأُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ ... فَأُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ (مائده: ۴۴، ۴۵ و ۴۷).

بنابراین، مشروعیت حکومت تنها به برخورداری از قدرت اجرایی وابسته نیست، بلکه با انطباق عملکرد آن با احکام الهی و برخورداری حاکم از شایستگی‌های لازم پیوند دارد. امام علی(ع) در معرفی شایسته‌ترین فرد برای تصدی امر حکومت، بر آگاهی از کتاب و سنت، فقاهت در دین و شناخت پیامدهای امور تأکید می‌کند:

وَ أَعْرَفُكُمْ بِالْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ وَ أَفْقَهُكُمْ فِي الدِّينِ وَ أَعْلَمُكُمْ بِعَوَاقِبِ الْأُمُورِ ... (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۶، ص ۷۴).

امام خمینی(ره) نیز تقوا، عدالت، زمان‌شناسی، مدیریت و تدبیر را از شرایط لازم برای رهبری جامعه اسلامی می‌داند (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۲۵۳). ازاین‌رو، قدرتی که از معیارهای الهی، عدالت و شایستگی‌های لازم فاصله گیرد، هرچند توان اعمال اراده داشته باشد، اقتدار مشروع اسلامی به‌شمار نمی‌آید.

مقبولیت

مشروعیت، شرط لازم اقتدار اسلامی است، اما برای تحقق و استمرار عینی آن کفایت نمی‌کند؛ زیرا اقتدار به پذیرش، حمایت و همراهی مردم نیز نیاز دارد. قرآن کریم نقش مؤمنان را در تقویت و استقرار اجتماعی رسالت پیامبر اکرم (ص) چنین بیان می‌کند:

فَإِنَّ حَسْبَکَ اللَّهُ هُوَ الَّذی أَیَّدَکَ بِنَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنینَ (انفال: ۶۲)؛

پس خداوند تو را کفایت می‌کند؛ اوست که تو را با یاری خود و به‌وسیله مؤمنان تأیید کرد.

این آیه، در کنار تأکید بر نصرت الهی، نقش حمایت مؤمنان را در تحقق اجتماعی رسالت نشان می‌دهد و بر ضرورت پشتوانه اجتماعی برای استقرار نظم دینی دلالت دارد. امام علی(ع) نیز حضور مردم و وجود یاوران را موجب اتمام حجت و پذیرش مسئولیت حکومت می‌داند:

لَوْ لَا حُضُورُ الْحَاضِرِ وَ قِیَامُ الْحُجَّةِ بِوُجُودِ النَّاصِرِ... (نهج‌البلاغه: خطبه ۳).

همچنین، سخن آن حضرت که بر نقش اطاعت و همراهی اجتماعی در تحقق تدبیر سیاسی و کارآمدی حکومت دلالت دارد:

وَ لَکِنْ لَا رَأْیَ لِمَنْ لَا یُطَاع» (نهج‌البلاغه: خطبه ۲۷)؛

اما کسی که فرمانش اطاعت نمی‌شود، رأی و تدبیری ندارد،

بر این اساس، هرچند مشروعیت حکومت در نگاه دینی با حقانیت و انطباق آن با احکام الهی پیوند دارد، فعلیت و استقرار عینی آن به پذیرش و همراهی مردم نیازمند است. امام خمینی(ره) نیز ضمن اثبات ولایت در چارچوب مبانی دینی، تصدی امور مسلمانان و تشکیل حکومت را وابسته به آرای اکثریت مسلمانان می‌داند (امام خمینی، ۱۳۸۹: ۴۵۹).

در نتیجه، مشروعیت و مقبولیت دو مؤلفه متمایز و مکمل اقتدارند: مشروعیت ناظر به حقانیت و حق اعمال قدرت است و مقبولیت، زمینه فعلیت، پایداری و کارآمدی اجتماعی آن را فراهم می‌سازد. بنابراین، اقتدار امت اسلامی هنگامی شکل می‌گیرد و استمرار می‌یابد که حقانیت دینی و شایستگی کارگزاران با پذیرش و همراهی مؤثر مسلمانان پیوند یابد.

امت و سنت؛ فاعل جمعی و چارچوب هدایتی اقتدار

برای تبیین چگونگی ظهور آثار اقتدار، شناسایی فاعل این اقتدار، یعنی امت اسلامی، و چارچوب هدایتی آن، یعنی قرآن و سنت، ضروری است.

امت به‌مثابه فاعل جمعی غایت‌مند

واژه امت از ریشه اُمّ و در اصل ناظر به قصد و حرکت به‌سوی مقصدی مشترک است (قرشی، ۱۳۷۱: ۱۱۹). بر این اساس، امت اسلامی صرفاً یک تجمع جغرافیایی، نژادی یا زبانی نیست، بلکه جامعه‌ای آگاه، منسجم و غایت‌مند است که بر محور توحید، اقامه حق و دعوت به خیر شکل می‌گیرد:

وَ لْتَکُنْ مِنْکُمْ أُمَّةٌ یَدْعُونَ إِلَی الْخَیْرِ وَ یَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ یَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ (آل عمران: ۱۰۴)

و باید از میان شما، گروهی باشند که [مردم را] به نیکی فراخوانند و به کار پسندیده فرمان دهند و از کار ناپسند بازدارند.

ازاین‌رو، اقتدار امت اسلامی هنگامی فعلیت می‌یابد که آحاد مسلمانان با حفظ پیوند ایمانی، انسجام اجتماعی و جهت‌گیری مشترک، در مسیر تحقق اهداف الهی حرکت کنند و مسئولیت جمعی خود را به انجام رسانند.

سنت به‌مثابه چارچوب هدایتی و الگوی عملی

در اصطلاح رایج محدثان امامیه، سنت به قول، فعل و تقریر معصوم(ع) اطلاق می‌شود؛ چنان‌که علامه مجلسی آن را طریقه پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع) که از گفتار، کردار یا تقریر آنان حکایت شده است تعریف می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۶ق: ۲۰). سنت، صورت عینی و کاربردی آموزه‌های وحیانی و تبیین‌کننده شیوه تحقق آنها در عرصه‌های فردی و اجتماعی است. ازاین‌رو، سنت در کنار قرآن کریم، چارچوب هدایتی و ضابطه عمل جمعی را برای جهت‌بخشی به اقتدار فراهم می‌آورد. حرکت بر مدار قرآن و سنت با تأکید بر قسط، نفی ظلم، اصلاح اجتماعی و حفظ کرامت انسان مسیر جامعه ایمانی را برای دستیابی به حیات طیبه و کارآمدی تمدنی هموار می‌سازد.

بر این پایه، اقتدار امت اسلامی در پرتو هدایت وحیانی و الگوی عملی سنت، پدیده‌ای جمعی، مشروع، ارزش‌مدار و غایت‌مند است که آثار و کارکردهای آن در پنج ساحت محوریِ پیش‌گفته تبیین و تحلیل می‌شود.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد توصیفی ـ تحلیلی و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. با توجه به ماهیت موضوع، از تحلیل محتوای کیفی برای استخراج نظام‌مند مؤلفه‌ها و تبیین آثار اقتدار امت اسلامی استفاده شده است. داده‌ها از منابع اولیه، شامل آیات قرآن کریم و روایات مرتبط، و منابع ثانویه، از جمله تفاسیر معتبر شیعه و متون اصیل اندیشه سیاسی اسلام، گردآوری شدند. شواهد متنی بر اساس کلیدواژه‌هایی چون عزت، تمکین، نصرت، وحدت، امنیت، هویت و اقتدار استخراج و تنظیم گردیدند.

تحلیل داده‌ها در سه گام انجام گرفت: نخست، آیات و روایات استخراج‌شده در دو محور مبانی اقتدار شامل مشروعیت و مقبولیت و آثار پنج‌گانه اقتدار کدگذاری و دسته‌بندی شدند .سپس، دلالت آیات منتخب با بهره‌گیری از دیدگاه مفسران برجسته شیعه و با توجه به سیاق آیات و روایات مرتبط، مقایسه و ارزیابی شد. در نهایت، داده‌های طبقه‌بندی‌شده با رویکرد علّی ـ کارکردی تحلیل شدند تا چگونگی پیوند میان تحقق اقتدار امت اسلامی و ظهور آثار پنج‌گانه آن تبیین شود. اعتبار یافته‌ها نیز از طریق تطبیق متقابل آیات، روایات، تفاسیر و منابع اصیل و ارزیابی انطباق داده‌های استخراج‌شده با چارچوب نظری پژوهش تأمین گردید.

یافته‌ها و بحث

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اقتدار امت اسلامی در منطق قرآن کریم و سنت، مفهومی صرفاً سیاسی، نظامی یا ابزاری برای غلبه بر رقیب نیست؛ بلکه حقیقتی چندلایه و تمدن‌ساز است که با ایمان، عبودیت، ولایت الهی، عدالت‌گستری، صیانت از هویت جمعی و حضور مسئولانه در جهان پیوندی مستقیم دارد. بر این اساس، اقتدار در منظومه اسلامی غایتی مستقل به‌شمار نمی‌آید، بلکه وسیله‌ای برای تحقق مقاصد عالی شریعت و تنظیم حیات فردی و جمعی انسان بر مدار توحید است.

بر پایه چارچوب نظری پژوهش، آثار پنج‌گانه اقتدار امت اسلامی شامل حاکمیت ارزش‌های اسلامی، امنیت پایدار، استقلال و نفی سلطه‌پذیری، تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی، و نقش‌آفرینی مسئولانه در عرصه جهانی با استناد به آیات قرآن کریم، روایات معتبر و دیدگاه‌های تفسیری بررسی و تحلیل می‌شود.

حاکمیت ارزش‌ها و اصول اسلامی

نخستین یافته پژوهش آن است که اقتدار، زمینه حاکمیت و پاسداری از ارزش‌ها و اصول اسلامی را فراهم می‌سازد. در منطق قرآن و سنت، ارزش‌های دینی به قلمرو درونی، اخلاق فردی یا مناسک عبادی محدود نیستند، بلکه شأنی اجتماعی دارند و تحقق عینی آن‌ها به پشتوانه‌ای از قدرت مشروع نیازمند است. قرآن کریم می‌فرماید:

الَّذینَ إِنْ مَکَّنَّاهُمْ فِی الْأَرْضِ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ آتَوُا الزَّکاةَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْکَرِ وَ لِلَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ (حج: ۴۱)

همان کسانی که چون در زمین به آنان قدرت دهیم، نماز برپا می‌دارند، زکات می‌پردازند، به کار نیک فرمان می‌دهند و از کار ناپسند بازمی‌دارند؛ و فرجام کارها از آنِ خداست.

این آیه نشان می‌دهد که تمکین در زمین، هنگامی مطلوب و معتبر است که به اقامه شعائر الهی، تنظیم مناسبات عادلانه، تقویت هم‌بستگی اجتماعی از طریق زکات و صیانت از سلامت اخلاقی جامعه به‌واسطه امر به معروف و نهی از منکر بینجامد. دلالت آن نیز این است که تحقق اجتماعی ارزش‌های دینی، به‌ویژه در عرصه عمومی، نیازمند امکان سازمان‌دهی و پشتوانه اقتدار است. اقتدار، ارزش‌های دینی را از سطح توصیه‌های فردی فراتر می‌برد و زمینه تحقق آن‌ها را در سطح نظم اجتماعی فراهم می‌سازد.

این معنا با تأمل در آیه زیر ژرفای بیشتری می‌یابد:

صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَ نَحْنُ لَهُ عابِدُونَ (بقره: ۱۳۸)

رنگ الهی بپذیرید؛ و چه رنگی بهتر از رنگ خداست؟ و ما تنها او را عبادت می‌کنیم.

صبغه الهی صرفاً هویتی اعتقادی و انتزاعی نیست، بلکه جهت و الگوی کلی حیات جامعه اسلامی را تعیین می‌کند. جامعه فاقد اقتدار، به‌سختی می‌تواند این صبغه را در عرصه عمومی حفظ کند؛ زیرا همواره در معرض فشار فرهنگی، استحاله ارزشی و تحمیل الگوهای بیگانه قرار دارد. در مقابل، اقتدار به جامعه اسلامی امکان می‌دهد ارزش‌های خویش را از حالت انفعال و تدافع صرف خارج کرده و در ساختارهای تربیتی، فرهنگی و اجتماعی نهادینه سازد. ازاین‌رو، اقتدار در این ساحت، افزون بر کارکرد حفاظتی، کارکردی ایجابی نیز دارد.

همچنین، قرآن کریم می‌فرماید:

وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدیدُ الْعِقابِ (حشر: ۷)

آنچه را رسول خدا برای شما آورده است، بگیرید، و از آنچه شما را از آن بازداشته است، بازایستید، و از خدا پروا کنید که خداوند سخت‌کیفر است.

این آیه نشان می‌دهد که نظم ارزشی جامعه اسلامی باید بر مدار وحی و سنت نبوی شکل گیرد. ازاین‌رو، اقتداری که از این مدار جدا شود، به‌جای آن‌که در خدمت حق باشد، ممکن است به ابزاری برای بازتولید سلطه و انحراف تبدیل گردد. بنابراین، اقتدار اسلامی تنها در پیوند با حق، هدایت و عبودیت، اصالت و مشروعیت می‌یابد.

این مبنا در مضامین روایی نیز تأیید شده است. امیرالمؤمنین علی(ع) حکومت و قدرت را نه امتیازی شخصی، بلکه وسیله‌ای برای اقامه حق و دفع باطل می‌داند:

وَ اللَّهِ لَهِیَ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ إِمْرَتِکُمْ إِلَّا أَنْ أُقِیمَ حَقّاً أَوْ أَدْفَعَ بَاطِلاً.»(نهج البلاغه: خطبه ۳۳)

به خدا سوگند، این کفش بی‌ارزش نزد من از حکومت بر شما محبوب‌تر است، مگر آن‌که حقی را برپا دارم یا باطلی را دفع کنم.

بر پایه این بیان، قدرت و حکومت تنها هنگامی ارزشمندند که در خدمت حق، عدالت و مقابله با باطل قرار گیرند؛ ازاین‌رو، قدرت در منطق اسلامی نه ابزاری برای برتری‌جویی و استیلاطلبی، بلکه مسئولیتی الهی برای تحقق ارزش‌های متعالی است.

این نتیجه با غایت آفرینش انسان نیز تناسب دارد. قرآن کریم می‌فرماید:

وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلاَّ لِیَعْبُدُونِ (ذاریات: ۵۶)

و جن و انس را نیافریدم مگر برای آن‌که مرا عبادت کنند.

بر این اساس، اقتدار اسلامی هنگامی به کمال معنایی خود می‌رسد که در خدمت تسهیل عبودیت، رفع موانع بندگی و رهایی جامعه از سلطه غیرخدا قرار گیرد. بنابراین، مهم‌ترین کارکرد اقتدار اسلامی، فراهم‌کردن زمینه عینی تحقق حیات توحیدی در سطح جمعی است. اقتدار، در این تلقی، صرفاً حافظ نظم سیاسی نیست، بلکه زمینه‌ساز استقرار حق، عدالت و عبودیت در مناسبات اجتماعی است؛ و هرگاه از این غایات جدا شود، از منطق قرآنی و سنتی خود فاصله می‌گیرد.

تأمین امنیت پایدار و استقرار نظم اجتماعی

دومین یافته پژوهش، نقش اقتدار امت اسلامی در تأمین امنیت پایدار و استقرار نظم اجتماعی است. امنیت در این بحث، به حفاظت انتظامی یا توان نظامی فروکاسته نمی‌شود. هرچند بازدارندگی در برابر تهدیدهای بیرونی و مهار عوامل اخلال‌گر درونی از جلوه‌های اقتدار است، امنیت مطلوب در قرآن و سنت، آرامش عمومی، ثبات اجتماعی، اطمینان خاطر، اعتماد متقابل، امکان تدبیر امور معیشتی و فراهم‌بودن زمینه عبودیت و رشد معنوی را نیز دربرمی‌گیرد. بر این اساس، اقتدار در منطق اسلامی صرفاً ابزار غلبه یا حافظ نظم ظاهری نیست، بلکه نیرویی سامان‌بخش است که جامعه را از خوف، آشفتگی و بی‌ثباتی به‌سوی امنیت، اطمینان و زمینه‌های رشد هدایت می‌کند.

قرآن کریم در آیه ۵۵ سوره نور، امنیت را از آثار اقتدار برخاسته از ایمان و عمل صالح معرفی می‌کند. در این آیه، استخلاف مؤمنان، تمکین دینِ مورد رضایت الهی و تبدیل خوف به امنیت، در منظومه‌ای به‌هم‌پیوسته مطرح شده‌اند:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَیَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِی الْأَرْضِ کَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَیُمَکِّنَنَّ لَهُمْ دینَهُمُ الَّذِی ارْتَضی لَهُمْ وَ لَیُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْناً یَعْبُدُونَنی لا یُشْرِکُونَ بی شَیْئاً (نور: ۵۵)

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند وعده داده است که آنان را در زمین جانشین (و حاکم) گرداند؛ همان‌گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین قرار داد، و دینی را که برای آنان پسندیده است استوار و پابرجا سازد، و ترسشان را به امنیت و آرامش تبدیل کند؛ تا تنها مرا بپرستند و چیزی را شریک من قرار ندهند.

این آیه نشان می‌دهد که اقتدار برآمده از ایمان و عمل صالح، تنها به غلبه ظاهری یا قدرت سیاسی محدود نیست، بلکه با استقرار دین و رهایی جامعه از خوف و ناامنی پیوند دارد. مکارم شیرازی نیز تبدیل خوف به امن را ناظر به رفع ناامنی مؤمنان و فراهم‌شدن زمینه استقرار و عمل به دین می‌داند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۵۲۹). فراز پایانی آیه نیز جهت این امنیت را روشن می‌سازد: امنیت در منطق قرآن غایتی صرفاً دنیوی نیست، بلکه زمینه عبادت خالصانه و استقرار ارزش‌های توحیدی در حیات اجتماعی است. قرائتی نیز با تأکید بر پیوند تمکین دین، امنیت و عبادت، تحقق کامل این وعده را در گرو نفی شرک و استقرار توحید می‌داند (قرائتی، ۱۳۸۳: ۲۰۵). بنابراین، امنیت وعده‌داده‌شده در آیه، از آثار اقتداری است که در مسیر تمکین دین و رفع عوامل خوف از جامعه قرار دارد و زمینه سامان‌یافتن حیات جمعی و شکوفایی ظرفیت‌های مادی و معنوی امت را فراهم می‌سازد.

این معنا در دیگر آیات قرآن نیز تأیید می‌شود. در دعای ابراهیمی، امنیت و رزق در کنار یکدیگر از نیازهای بنیادین حیات جمعی معرفی شده‌اند:

رَبِّ اجْعَلْ هذا بَلَداً آمِناً وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَراتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ (بقره: ۱۲۶)

پروردگارا، این سرزمین را شهری امن قرار ده و اهل آن را، آنان که به خدا و روز واپسین ایمان آورده‌اند، از ثمرات روزی بخش.

هم‌نشینی امنیت و رزق در این دعا، جایگاه بنیادین امنیت را در سامان‌یافتن زندگی اجتماعی و معیشتی نشان می‌دهد. ناامنی، تولید، مبادله، حفظ دارایی‌ها، اعتماد اقتصادی و تدبیر پایدار امور جامعه را مختل می‌سازد؛ ازاین‌رو، برخورداری از مواهب مادی بدون امنیت و ثبات، به رفاه پایدار نمی‌انجامد.

قرآن کریم در توصیف قریه‌ای برخوردار از نعمت نیز نخست از امنیت و اطمینان آن یاد می‌کند و سپس فراوانی روزی را گزارش می‌دهد:

وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً قَرْيَةً كانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتيها رِزْقُها رَغَداً مِنْ كُلِّ مَكانٍ (نحل: ۱۱۲)

و خداوند شهری را مثال می‌زند که امن و آرام بود و روزی‌اش از هر سو فراوان به آن می‌رسید.

این آیه بر پیوند امنیت، اطمینان و گشایش معیشتی دلالت دارد و نشان می‌دهد که امنیت تنها پیامد رفاه نیست، بلکه از زمینه‌های اساسی ثبات اجتماعی و شکوفایی اقتصادی نیز به‌شمار می‌آید. البته مقصود آن نیست که همه عوامل رفاه به امنیت فروکاسته شود؛ بلکه فقدان امنیت، توان جامعه برای تدبیر، تولید، اعتماد و استمرار فعالیت‌های سازنده را به‌طور جدی فرسایش می‌دهد.

در روایات نیز این معنا با صراحت بیان شده است. امام علی(ع) در تبیین اهداف حکومت، اصلاح سرزمین‌ها و تأمین امنیت ستمدیدگان را از غایات اساسی آن برمی‌شمارد:

اللَّهُمَّ إِنَّکَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنِ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافَسَةً فِي سُلْطَانٍ وَ لَا الْتِمَاسَ شَيْءٍ مِنْ فُضُولِ الْحُطَامِ وَ لَكِنْ لِنَرِدَ الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِکَ وَ نُظْهِرَ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِکَ فَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِکَ وَ تُقَامَ الْمُعَطَّلَةُ مِنْ حُدُودِکَ (نهج البلاغه: خطبه ۱۳۱)

خدایا، تو می‌دانی آنچه از ما سر زد، نه رقابت بر سر قدرت و حکومت بود و نه جست‌وجوی بهره‌ای از متاع فانی دنیا؛ بلکه برای آن بود که نشانه‌های دین تو را بازگردانیم، اصلاح را در سرزمین‌های تو آشکار سازیم، تا بندگان ستمدیده‌ات در امنیت زندگی کنند و حدود تعطیل‌شده تو برپا گردد.

در این بیان، امنیت ستمدیدگان با بازگرداندن نشانه‌های دین، اصلاح اجتماعی و اقامه احکام الهی پیوند خورده است. ازاین‌رو، امنیت در سنت علوی حاصل غلبه سیاسی صرف نیست، بلکه ثمره اقتداری است که در خدمت عدالت، اصلاح و صیانت از حقوق عمومی قرار دارد.

برآیند شواهد قرآنی و روایی آن است که امنیت، هم از آثار اقتدار امت اسلامی و هم از اهداف اقتدار مشروع و هدایت‌شده است. اقتدار تنها هنگامی کارکرد امنیت‌آفرین دارد که در چارچوب هدایت الهی و عدالت اعمال شود؛ وگرنه تمرکز قدرت، بدون پایبندی به این مبانی، لزوماً به امنیت پایدار و نظم مشروع نمی‌انجامد. بنابراین، امنیت پایدار از کارکردهای اجتماعی و تمدنی اقتدار هدایت‌شده است؛ اقتداری که زمینه آرامش عمومی، نظم عادلانه و رشد مادی و معنوی جامعه را فراهم می‌سازد.

تحقق استقلال و نفی وابستگی

یکی از دستاوردهای بنیادین اقتدار امت اسلامی، تحقق استقلال در ساحت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. امت مقتدر، امتی است که در تعیین مسیر و تأمین نیازهای اساسی خود بر ظرفیت‌های درونی تکیه می‌کند و در برابر فشار، تهدید و جهت‌دهی قدرت‌های بیگانه، دچار انفعال نمی‌شود. ازاین‌رو، استقلال صرفاً شعاری سیاسی نیست، بلکه توان تصمیم‌گیری آگاهانه بر پایه مصالح، ارزش‌ها و آرمان‌های امت اسلامی است.

در منظومه فکری اسلام، استقلال با عزت و استغنا از غیر پیوندی ناگسستنی دارد. اقتدار امت اسلامی هنگامی به استقلالی کارآمد می‌انجامد که جامعه بتواند با اتکا به ظرفیت‌های ایمانی، انسانی، علمی، اقتصادی و دفاعی خود، نیازهای راهبردی‌اش را تأمین کند و اراده بیگانگان را جایگزین مصالح جمعی خویش نسازد. البته استقلال به معنای انقطاع از جهان یا نفی تعامل با دیگر ملت‌ها نیست؛ زیرا تبادلات علمی، فرهنگی و اقتصادی از لوازم زندگی اجتماعی است. مرز استقلال اسلامی، وابستگیِ ذلت‌باری است که به سلب اختیار، تحمیل خواسته‌های نامشروع و نفوذ سلطه‌گرانه بینجامد.

یکی از مبانی قرآنی استقلال، آیه نفی سبیل است:

وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً (نساء: ۱۴۱)

و خداوند هرگز برای کافران بر مؤمنان راهی [برای سلطه] قرار نداده است.

فقها و مفسران با استناد به این اصل، هرگونه طرح یا قراردادی را که راه نفوذ و تسلط کافران بر مسلمانان را هموار سازد، مغایر با این حکم شرعی دانسته‌اند (قرائتی، ۱۳۸۳: ۴۱۴). بر این اساس، اقتدار امت اسلامی در منظومه تمدنی اسلام، مفهومی

انتزاعی نیست، بلکه با نفی سلطه‌پذیری پیوند دارد. تعاملات بین‌المللی نیز تا آنجا پذیرفتنی است که به وابستگی راهبردی نینجامد؛ زیرا هرگاه اراده سیاسی، منابع حیاتی یا نظام فرهنگی امت در اختیار قدرت‌های بیرونی قرار گیرد، توان انتخاب و مقاومت آن تضعیف می‌شود و زمینه تحمیل خواسته‌های بیگانه فراهم می‌آید. بنابراین، اقتدار حقیقی در این چارچوب، توان صیانت از اراده جمعی و انتخاب آزادانه مسیر پیشرفت، فارغ از فشارهای بیرونی است.

همچنین، قرآن کریم مؤمنان را از تکیه بر ستمگران نهی می‌کند:

وَ لا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَ ما لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِياءَ ثُمَّ لا تُنْصَرُونَ (هود: ۱۱۳)

و به کسانی که ستم کرده‌اند تکیه نکنید که آتش [دوزخ] به شما خواهد رسید؛ و شما را جز خدا هیچ سرپرست و یاوری نیست؛ سپس یاری نخواهید شد.

نهی از رکون به ظالمان، تنها منع همکاری مستقیم با آنان نیست، بلکه هرگونه اعتماد و اتکایی را دربرمی‌گیرد که جامعه را در مدار قدرت و منافع آنان قرار دهد. چنین وابستگی‌ای، افزون بر تهدید استقلال سیاسی و اقتصادی، راه نفوذ در نظام ارزشی و هویت فرهنگی جامعه اسلامی را نیز می‌گشاید. مکارم شیرازی نیز وابستگی فکری، فرهنگی، نظامی، اقتصادی و سیاسی را منشأ اسارت و استثمار دانسته و تأکید می‌کند که اتکا به ظالمان، جامعه را در برنامه‌ها و ستم‌های آنان شریک می‌سازد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۶۲).

این معنا در روایتی از پیامبر اکرم(ص) نیز بازتاب یافته است:

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ الظَّلَمَةُ وَ أَعْوَانُ الظَّلَمَةِ وَ أَشْبَاهُ الظَّلَمَةِ حَتَّى مَنْ بَرَى لَهُمْ قَلَماً وَ لَاقَ لَهُمْ دَوَاةً ... (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۸۲)

چون روز قیامت فرا رسد، نداکننده‌ای ندا می‌دهد: کجایند ستمگران، یاری‌دهندگان ستمگران و همانندان آنان؛ حتی کسی که برای آنان قلمی تراشیده یا دواتی فراهم کرده باشد.

این روایت، مسئولیت در برابر نظام ظلم را به مباشران مستقیم آن محدود نمی‌سازد، بلکه همکاری و زمینه‌سازی غیرمستقیم را نیز دربرمی‌گیرد.

بنابراین، خودکفایی نسبی و پرهیز آگاهانه از وابستگی سلطه‌آفرین، امت اسلامی را از نفوذ و تحمیل بیگانگان مصون می‌دارد و امکان تعامل با جهان را از موضع عزت و اختیار فراهم می‌سازد. چنین استقلالی، افزون بر صیانت از امنیت و هویت امت، زمینه پایداری در برابر فشارها و نقش‌آفرینی فعال در عرصه جهانی را فراهم می‌کند.

تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی

چهارمین یافته پژوهش، نقش اقتدار در تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی است. عزت، فراتر از فضیلتی اخلاقی، کیفیتی فردی و اجتماعی است که از نسبت امت با خداوند و خودآگاهی ایمانی سرچشمه می‌گیرد. پایداری آن نیز با تأمین نیازهای بنیادین، از جمله امنیت، عدالت اجتماعی و رفاه، پیوند دارد. اقتدار، هویت دینی جامعه را از وضعیتی انفعالی و واکنشی به هویتی پویا و اثرگذار در مناسبات اجتماعی ارتقا می‌دهد؛ زیرا هویت جمعی زمانی تثبیت می‌شود که در نهادها، رفتارها و الگوهای فرهنگی بازتاب یابد. در مقابل، جامعه گرفتار ضعف مزمن، حتی با تکیه بر گفتمان‌های نظری، ممکن است به خودباختگی، فرسایش اعتمادبه‌نفس و تزلزل در انسجام نمادین دچار شود.

در منطق اسلامی، تحقق هویت و عزت اجتماعی در گرو حاکمیت آموزه‌های قرآن و سنت بر شئون فردی و اجتماعی است. قرآن کریم، یاری دین را زمینه نصرت الهی و استواری امت معرفی می‌کند:

يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُثَبِّتْ أَقْدامَكُمْ (محمد: ۷)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر خدا را یاری کنید، شما را یاری می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌دارد.

این آیه نشان می‌دهد که یاری عملی دین، به ثبات و پایداری امت در برابر تهدیدها می‌انجامد و از ارکان عزت اجتماعی است. هنگامی که امت اسلامی توان دفاع از ارزش‌ها، صیانت از مرزهای فرهنگی و پیگیری مستقل اهداف خود را داشته

باشد، هویت جمعی آن از حالت انفعالی به جایگاه کنشگری فعال ارتقا می‌یابد. در مقابل، فقدان اقتدار می‌تواند به احساس تحقیر تاریخی، انفعال فرهنگی و پذیرش برتری الگوهای بیرونی بینجامد.

در این منظومه فکری، عزت نه به معنای تکبر یا سلطه‌طلبی، بلکه بیانگر کرامت برخاسته از عبودیت خداوند و نفی ذلت در برابر غیر اوست. قرآن کریم منشأ حقیقی عزت را خداوند می‌داند:

مَنْ كانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً (فاطر: ۱۰)

هر کس عزت می‌خواهد، [بداند که] همه عزت از آنِ خداست.

اتصال به قدرت لایزال الهی، منشأ پیدایش اراده و اقتدار در انسان مؤمن است. در حدیث قدسی آمده است:

يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا أَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ أَطِعْنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلْكَ تَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ. (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۶۷)

ای فرزند آدم، من به هر چیز بگویم: باش، پس موجود می‌شود. تو نیز در آنچه فرمانت داده‌ام اطاعت کن تا تو را چنان قرار دهم که به هر چیز بگویی: باش، پس موجود شود.

این آموزه نشان می‌دهد که عبودیت خالصانه، زمینه تقویت اراده و اقتدار مؤمن را فراهم می‌سازد. اندیشمندان اسلامی نیز بر آن‌اند که انسان موحد، با نفی قدرت‌های موهوم و اتکا به قدرت الهی، از آرامش روانی، عزت‌نفس و استقلال شخصیتی برخوردار می‌شود و در برابر زورمداران سر فرود نمی‌آورد (جعفری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۳۶۶). تجلی این معنا در کلام امیرالمؤمنین(ع) نیز دیده می‌شود:

مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ ذَلَّتْ لَهُ الصِّعَابُ وَ تَسَهَّلَتْ عَلَيْهِ الْأَسْبَابُ وَ تَبَوَّأَ الْخَفْضَ وَ الْكَرَامَةَ. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۱۹۷)

هر کس بر خدا توکل کند، دشواری‌ها برای او رام می‌شود، اسباب برایش آسان می‌گردد و در آسایش و کرامت جای می‌گیرد.

این مبنا در ساحت اجتماعی نیز قابل پیگیری است. قرآن کریم می‌فرماید:

كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَ رُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (مجادله: ۲۱)

خداوند مقرر داشته است که من و پیامبرانم قطعاً پیروز شویم؛ زیرا خداوند نیرومند و شکست‌ناپذیر است.

این آیه، غلبه جبهه حق را به قدرت و عزت مطلق الهی پیوند می‌دهد و برای جامعه ایمانی، اطمینان و چشم‌اندازی راهبردی فراهم می‌سازد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۴۶۵).

در نتیجه، اقتدار امت اسلامی در بازسازی شخصیت جمعی جامعه نقشی بنیادین دارد. جامعه مقتدر تنها از حیث نظامی یا سیاسی توانمند نیست، بلکه در سطح نمادین و هویتی نیز خود را برخوردار از رسالت، ظرفیت و افق تاریخی می‌بیند. این خودآگاهی، شرط لازم حرکت تمدنی است؛ زیرا تمدن‌ها پیش از ظهور در ابزارها و نهادها، در سطح خودفهمی جمعی شکل می‌گیرند. اقتدار، احساس عزت، پویایی و امید تاریخی را تقویت می‌کند و زمینه مقاومت، اصلاح درونی و مشارکت فعال در آینده‌سازی را فراهم می‌سازد. بر این اساس، عزت عمومی پیامد اجتماعی اقتدار و از لوازم حیات تمدنی امت است؛ در عین حال، عزت برخاسته از توحید، سرمایه روانی لازم برای حفظ و تعمیق اقتدار امت اسلامی را فراهم می‌آورد.

نقش‌آفرینی مؤثر، مسئولانه و تمدن‌ساز در عرصه جهانی

پنجمین یافته پژوهش نشان می‌دهد که اقتدار امت اسلامی، زمینه نقش‌آفرینی مؤثر، مسئولانه و سازنده آن را در عرصه جهانی فراهم می‌سازد. در منطق قرآن و سنت، اقتدار مشروع غایتی مستقل برای سلطه‌جویی، برتری‌طلبی یا تحمیل اراده بر دیگران نیست، بلکه پشتوانه‌ای عینی برای خروج از انفعال، صیانت از استقلال، گسترش عدالت و مشارکت فعال در حل مسائل مشترک بشری است. قرآن کریم در کنار تأکید بر پایداری ایمانی، بر ضرورت تدارک توانمندی‌های عینی تصریح می‌کند:

وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ ... (انفال: ۶۰)

و در برابر آنان، هرآنچه در توان دارید از نیرو آماده سازید....

دلالت عام این فرمان بیانگر آن است که حضور عزتمندانه و اثرگذار در عرصه بین‌المللی، نیازمند برخورداری از ظرفیت‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی و دفاعی است؛ زیرا فقدان اقتدار، جامعه اسلامی را به سوی انفعال، وابستگی و تبعیت از قدرت‌های مسلط سوق می‌دهد، درحالی‌که اقتدار مشروع و جهت‌مند، امکان تعامل سازنده را از موضع عزت، استقلال و مسئولیت فراهم می‌آورد. این نقش‌آفرینی جهانی در چهار ساحت اصلی تجلی می‌یابد:

مرجعیت معرفتی و دعوت حکیمانه

نخستین جلوه نقش‌آفرینی جهانی، تبیین عقلانی معارف وحیانی و دعوت حکیمانه به ارزش‌های الهی است. قرآن کریم رسالت خویش را هدایت انسان به استوارترین و پایدارترین مسیر حیات معرفی می‌کند:

إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَهْدی لِلَّتی هِیَ أَقْوَم... (اسراء: ۹)؛

این قرآن، به راهی که استوارترین راه‌هاست، هدایت می‌کند....

بااین‌حال، مرجعیت معرفتی امت اسلامی در جهان، صرفاً با انتساب به وحی محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند اجتهاد روشمند، تولید دانش نافع، پاسخ‌گویی به مسائل نوپدید و برخورداری از نهادهای کارآمد علمی و ارتباطی است که همگی در بستر اقتدار همه‌جانبه شکل می‌گیرند. افزون بر این، قرآن کریم شیوه این کنشگری را بر مبنای عقلانیت و اخلاق استوار ساخته و می‌فرماید:

اُدْعُ إِلی سَبیلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ (نحل: ۱۲۵)

با حکمت و اندرزِ نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن.

این آیه نشان می‌دهد که دعوت دینی فاقد هرگونه تحمیل و اکراه است؛ بنابراین، اقتدار امت بستری عینی فراهم می‌آورد تا پیام هدایت از موضع استقلال، عزت و با روشی مستدل و اخلاقی به جامعه جهانی عرضه شود و امت اسلامی در جایگاه هدایت‌گری و مرجعیت فکری قرار گیرد.

دفاع از عدالت، کرامت انسانی و حمایت از مستضعفان

دومین ساحت حضور جهانی امت مقتدر، پایبندی به عدالت فراگیر و صیانت از کرامت انسان‌هاست. در منظومه قرآنی، عدالت اصلی بنیادین و فراگیر است که حتی در مواجهه با مخالفان نیز نباید نادیده گرفته شود:

یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا کُونُوا قَوَّامینَ لِلَّهِ شُهَداءَ بِالْقِسْطِ وَ لا یَجْرِمَنَّکُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلی أَلاَّ تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوی... (مائده: ۸)؛

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همواره برای خدا قیام کنید، و از روی عدالت، گواهی دهید! دشمنی با جمعیّتی، شما را به گناه و ترک عدالت نکشاند! عدالت کنید، که به پرهیزگاری نزدیک‌تر است.

این آموزه، در کنار اصل عام کرامت ذاتی انسان مبنایی استوار برای نفی تبعیض و ستم در عرصه بین‌المللی فراهم می‌سازد:

وَ لَقَدْ کَرَّمْنا بَنی آدَم ...» (اسراء: ۷۰)

و به‌راستی فرزندان آدم را گرامی داشتیم ...»

ازاین‌رو، اقتدار اسلامی با مسئولیت‌پذیری در برابر مظلومان و مستضعفان پیوند دارد؛ چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید:

وَ ما لَکُمْ لا تُقاتِلُونَ فی سَبیلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفین ... (نساء: ۷۵)

و چرا در راه خدا و [در راه نجات] مردان و زنان و کودکانی که مستضعف شده‌اند، نمی‌جنگید؟....

این نگرش در فرمان امیرالمؤمنین(ع) به مالک اشتر نیز تجلی یافته است؛ آنجا که مردم را یا برادر دینی یا همانند در آفرینش معرفی می‌کند:

فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَخٌ لَکَ فِی الدِّینِ وَ إِمَّا نَظِیرٌ لَکَ فِی الْخَلْقِ. (نهج‌البلاغه: نامه ۵۳).

بر این پایه، اقتدار امت اسلامی نه ابزاری برای سلطه‌جویی، استعمار و استثمار، بلکه قدرتی مهارشده و مسئولیت‌پذیر است که در خدمت پاسداری از کرامت انسان، حمایت از ستمدیدگان و رفع مظاهر ظلم قرار می‌گیرد.

همبستگی فراملی و همکاری برای خیر عمومی

سومین نمود نقش‌آفرینی جهانی، تقویت انسجام درونی امت و گسترش همکاری‌های فراملی در مسیر نیکی و تقواست. قرآن کریم مسلمانان را امتی واحد معرفی می‌کند:

وَ إِنَّ هذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً واحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (مؤمنون: ۵۲)

و این امت شما امت واحدی است و من پروردگار شما هستم؛ پس، از مخالفت فرمان من بپرهیزید.

اقتدار امت اسلامی، وحدت ایمانی را از سطحی انتزاعی به هم‌افزایی عینی در عرصه‌های علمی، اقتصادی و سیاسی ارتقا می‌دهد و زمینه تعاون برای خیر عمومی را فراهم می‌سازد:

وَ تَعاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوى وَ لا تَعاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ (مائده: ۲)

و در نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تجاوز همکاری نکنید.

رسول خدا (ص) نیز مؤمنان را به اجزای یک ساختمان تشبیه کرده‌اند که یکدیگر را تقویت و استحکام می‌بخشند:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِيمَا بَيْنَهُمْ كَمَثَلِ الْبُنْيَانِ يُمْسِكُ بَعْضُهُ بَعْضاً وَ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضاً. (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق: ۳۷۷)

همان‌گونه که یک بنا زمانی استوار می‌ماند که اجزا و مصالح آن به صورت منسجم در کنار یکدیگر قرار گیرند، استواری جامعه اسلامی نیز زمانی تحقق می‌یابد که مؤمنان یاور یکدیگر باشند و پیوندی مستحکم میان آنان برقرار باشد.

در همین چارچوب، حج به‌عنوان شاخص و نماد عینی همبستگی فراملی، زمینه‌ای برای تحقق عملی این آموزه فراهم می‌آورد؛ آیینی که بر پایه فراخوان قرآنیِ لِيَشْهَدُوا مَنافِعَ لَهُم (حج: ۲۸)؛ تا شاهد منافع خویش باشند، بستر تجلی هم‌زمان برابری انسانی، تعامل معرفتی، شناخت مسائل و دردهای مشترک و سامان‌دهی همکاری‌های تمدنی میان ملت‌های مسلمان را در جهت تأمین منافع عمومی فراهم می‌سازد. بدین‌سان، اقتدار امت اسلامی از رهگذر همبستگی فراملی، ظرفیت‌های پراکنده مسلمانان را در مسیر خیر عمومی و تحقق اهداف مشترک به یکدیگر پیوند می‌دهد.

مشارکت در ساخت تمدن انسانی

چهارمین کارکرد اقتدار امت، مشارکت ایجابی در عمران جهان و پیشرفت همه‌جانبه حیات بشری است. قرآن کریم آبادانی زمین را مأموریتی الهی برای انسان می‌شمارد:

هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَ اسْتَعْمَرَكُمْ فيها (هود: ۶۱)

اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی آن را به شما واگذاشت.

همچنین قرآن کریم با تصریح بر اینکه مواهب هستی در تسخیر انسان قرار گرفته است، بهره‌برداری مسئولانه و اخلاقی از ظرفیت‌های جهان را تشریع می‌نماید:

وَ سَخَّرَ لَكُمْ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ (جاثیه: ۱۳)

و آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است، همگی از جانب او برای شما مسخر شده است.

بر این پایه، امت مقتدر با اتکا به دستاوردهای علمی، فناوری و نهادی، از جایگاه مصرف‌کننده صرف خارج شده و با تولید دانش نافع، صیانت از محیط زیست و مقابله با فقر و فساد، در تکوین تمدنی عادلانه و اخلاق‌محور سهم مؤثر ایفا می‌کند.

تأمل در ابعاد چهارگانه فوق نشان می‌دهد که نقش‌آفرینی مؤثر و مسئولانه در عرصه جهانی، نه یک انتخابِ عرضی، بلکه برآمده از ماهیتِ اقتدار مشروع و جامع امت اسلامی است؛ اقتداری که حضور بین‌المللی مسلمانان را از برتری‌جوییِ جاهلی و انفعالِ

سلطه‌پذیر پیراسته ساخته و آن را در مسیر مرجعیت معرفتی، دفاع از کرامت و عدالت، همبستگی فراملی و تمدن‌سازی اخلاقی سامان می‌دهد. بر این اساس، اقتدار امت اسلامی نه ابزاری برای سلطه، که بستری عینی برای تحققِ عدالت جهانی و کاهش رنج‌های بشری است که با پیوند میان قدرت و ارزش‌های الهی، مسیر نوینی را در برابر تمدن معاصر می‌گشاید.

نتیجه‌گیری

بررسی آیات قرآن کریم و روایات نشان داد که اقتدار امت اسلامی در منطق دین، مفهومی فراتر از قدرتِ صرفِ سیاسی، نظامی یا اقتصادی است؛ بلکه حقیقتی مشروع، ارزش‌مدار و غایت‌مند است که از ایمان، عبودیت، عدالت، ولایت الهی و نفی سلطه غیرالهی سرچشمه می‌گیرد و در خدمت تعالی انسان و جامعه قرار دارد. از این منظر، اقتدار نه غایتی مستقل، بلکه سازوکاری برای اقامه حق، صیانت از جامعه ایمانی و فراهم‌ساختن زمینه رشد و بالندگی امت است.

یافته‌های پژوهش نشان داد که آثار و کارکردهای اقتدار امت اسلامی را می‌توان در پنج ساحت به‌هم‌پیوسته صورت‌بندی کرد:

نخست آنکه اقتدار، زمینه حاکمیت ارزش‌ها و پاسداری از اصول اسلامی را فراهم می‌سازد. در منطق قرآن، تمکین مؤمنان زمانی مطلوب و ممدوح است که به اقامه نماز، ادای زکات، امر به معروف، نهی از منکر، اجرای عدالت و صیانت از حیات توحیدی جامعه بینجامد. ازاین‌رو، اقتدار اسلامی از کارکرد ارزشی و اصلاحی خود مشروعیت می‌یابد و هرگاه از این جهت‌گیری فاصله گیرد، به قدرتی دنیوی و تهی از غایت الهی تبدیل خواهد شد.

دوم آنکه اقتدار، از مؤلفه‌های بنیادینِ تأمین امنیت پایدار و استقرار نظم اجتماعی است. امنیت در این چارچوب، تنها به معنای فقدان تهدید نظامی نیست، بلکه آرامش و ثباتی فراگیر را در بر می‌گیرد که ابعاد روانی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی حیات جمعی را نیز شامل می‌شود. اقتدار با ایجاد بازدارندگی، مهار عوامل ناامنی، تقویت عدالت و افزایش همبستگی اجتماعی، جامعه را از وضعیت خوف و فرسایش بیرون می‌آورد و زمینه شکوفایی استعدادها، بالندگی اجتماعی و حرکت تمدنی را هموار می‌سازد.

سوم آنکه اقتدار، بستر تحقق استقلال و نفی وابستگی است. آموزه‌هایی همچون قاعده «نفی سبیل» و نهی از «رکون» به ظالمان نشان می‌دهد که جامعه اسلامی نباید در موقعیتی قرار گیرد که اراده، منابع، فرهنگ و سرنوشت آن تحت سلطه بیگانگان واقع شود. در این افق، استقلال منحصر به ساحت سیاسی نیست، بلکه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، علمی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد. اقتدار با تقویت خوداتکایی، اعتمادبه‌نفس جمعی و قدرت تصمیم‌گیری، امت را در برابر فشارها و نفوذ بیرونی مقاوم می‌سازد و امکان صیانت از هویت و منافع آن را تضمین می‌کند.

چهارم آنکه اقتدار در تقویت هویت اسلامی و عزت عمومی نقشی بنیادین دارد. جامعه برخوردار از اقتدار، می‌تواند ارزش‌ها و هویت خویش را در عرصه عمومی حفظ و بازتولید کند و از موضع انفعال در برابر فشارهای فرهنگی و سیاسی خارج شود. اقتدار عینی، زمینه‌ساز عزتِ ذهنی و روانی نیز هست و احساس کرامت، تعلق و اعتمادبه‌نفس جمعی را فزونی می‌بخشد. در این منظومه، عزت نه به معنای برتری‌جویی، بلکه به معنای کرامتِ برخاسته از بندگی خدا، حق‌مداری و رهایی از ذلتِ سلطه‌پذیری است. از همین‌رو، میان اقتدار و هویت اسلامی رابطه‌ای دوسویه برقرار است؛ اقتدار به تثبیت هویت و عزت یاری می‌رساند و هویت و عزت نیز پشتوانه اجتماعیِ استمرارِ اقتدار را فراهم می‌کنند.

پنجم آنکه اقتدار، زمینه نقش‌آفرینی مؤثر و مسئولانه امت اسلامی را در عرصه جهانی فراهم می‌سازد. امت اسلامی برای ایفای رسالت فراملی خود در دفاع از حق، عدالت، کرامت انسانی و هدایت بشری، نیازمند انسجام، امنیت، استقلال، توان علمی و سرمایه انسانی است. اقتدار، این ظرفیت‌ها را از سطح امکان به سطح کنشگری فعال ارتقا می‌دهد و امت را از انفعال و حاشیه‌نشینی به جایگاه اثرگذاری می‌رساند. بااین‌حال، این نقش‌آفرینی در منطق اسلامی به معنای سلطه‌جویی و تحمیل اراده بر دیگران نیست، بلکه ناظر به حضوری اصلاح‌گر، مسئولانه و تمدنی است.

در نهایت، آثار اقتدار امت اسلامی اموری پراکنده و منفصل نیستند، بلکه اجزای یک منظومه مرتبط و متقابل‌اند. حاکمیت ارزش‌ها به اقتدار جهت و مشروعیت می‌بخشد؛ امنیت، بستر اجتماعی آن را فراهم می‌کند؛ استقلال، جامعه را از سلطه‌پذیری مصون می‌دارد؛ هویت و عزت، پشتوانه روانی و فرهنگی آن را تقویت می‌کنند؛ و نقش‌آفرینی جهانی، ثمره بیرونی و تمدنی این فرایند را آشکار می‌سازد. بر این اساس، اقتدار حقیقی امت اسلامی را باید پدیده‌ای هم‌زمان حفاظتی، سازنده و تمدن‌ساز دانست؛ پدیده‌ای که تنها در صورت پیوند با ایمان، عدالت، اصلاح درونی، خوداتکایی، حفظ هویت و ارتقای توان علمی و اجتماعی، به تحقق حیات طیبه جمعی و حضور مسئولانه مسلمانان در جهان خواهد انجامید.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به نحو مساوی در نگارش مقاله همکاری داشتند.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافعی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

ابراهیمی، هادی، و همکاران. (۱۳۹۹). انقلاب اسلامی ایران و مؤلفه‌های اقتدار ملی. *دوفصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم*.

ابن ابی جمهور، محمد. (۱۴۰۵ق). عوالی اللئالی العزیزة فی الأحادیث الدینیة (به کوشش مجتبی عراقی) (چاپ اول). قم: دار سید الشهداء للنشر.

ابن‌شعبه حرانی، حسن. (۱۳۶۳). تحف العقول (به کوشش ع.ا. غفاری) (چاپ دوم). قم: جامعه مدرسین.

آمدی تمیمی، عبدالواحد. (۱۳۶۶). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم (به کوشش مصطفی درایتی) (چاپ اول). قم: دفتر تبلیغات.

بهابادی، بی‌بی سادات، و همکاران. (۱۳۹۹). مبانی قرآنی عوامل اقتدار ملی از منظر مقام معظم رهبری (ره). *دوفصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی*.

جعفری، یعقوب. (۱۳۷۶). تفسیر کوثر (چاپ اول). قم: انتشارات هجرت.

جمالی، نصرت‌الله. (۱۳۷۸). عوامل سقوط حکومت‌ها در قرآن و نهج‌البلاغه. قم: انتشارات نهاوندی.

جوادی‌آملی، عبدالله. (۱۳۸۴). انتظار بشر از دین (چاپ سوم). قم: مرکز نشر اسراء.

جهانگیری، علی. (۱۴۰۰). قدرت و امنیت در قرآن (چاپ اول). تهران: انتشارات زرنوشت.

حاج‌ابوالقاسم‌دولابی، محمد (به سرپرستی). (۱۴۰۱). عوامل اقتدار امت اسلامی. اثر جمعی از طلاب حوزهٔ علمیهٔ مشکات (چاپ اول). قم: انتشارات آیهٔ نور.

حسین‌زاده یزدی، مهدی، و همکاران. (۱۳۹۵). علل انحطاط تمدن اسلامی از منظر استاد مطهری (ره). *فصلنامه علمی پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی*.

حکیمی، محمدرضا، و همکاران. (۱۳۸۰). الحیاة (احمد آرام، مترجم) (چاپ اول). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

خورشیدی چنزق، محمد. (۱۳۸۹). عوامل اقتدار و انحطاط مسلمین از دیدگاه نهج‌البلاغه [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم حدیث، قم].

خنجری، حسن، ماهینی، انسیه، گرگین، باقر و پاسالارزاده، حبیب. (۱۴۰۴). چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب: تحلیل موانع ساختاری و فرهنگی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، *۴(۷)*، ۱-۱۳.

https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235

راغب اصفهانی، حسین. (۱۴۱۲ق). مفردات الفاظ القرآن (به کوشش ص.ع. داودی) (چاپ اول). بیروت: دار القلم.

ستایش‌منش، مهدی. (۱۴۰۲). بررسی و شناسایی سرچشمه‌های قدرت ملی. *فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی*، ۲(۶).

سعادت‌نیا، رضا، و حیدری، نرگس. (بی‌تا). راهکارهای عزت و اقتدار اسلامی از منظر قرآن و روایات. *فصلنامه قرآنی کوثر*، (۴۷).

شریف‌رضی، محمد. (۱۳۷۹). نهج‌البلاغه (ترجمه محمد دشتی) (چاپ اول). قم: انتشارات مشهور.

صحیفه سجادیه. (۱۳۷۶). (ترجمه حسین انصاریان) (چاپ اول). قم: دفتر نشر الهادی.

عالم، عبدالرحمن. (۱۳۹۱). بنیادهای علم سیاست (چاپ بیست و چهارم). تهران: نشر نی.

فتاحی، امیر، و وحیدنیا، فرحناز. (۱۳۹۹). مؤلفه‌های اقتدار ملی از منظر قرآن کریم. نخستین همایش بین‌المللی قرآن و سلامت اجتماعی، جلد اول.

قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). تفسیر نور (چاپ یازدهم). تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

قرشی بنایی، علی‌اکبر. (۱۴۱۲ق). قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الاسلامیهٔ.

کلاهدوزها، پرستو، و عابدی‌ها، حمید. (۱۳۹۸). بازشناسی عوامل واگرایی مسلمانان و ریشه‌یابی علل انحطاط جوامع اسلامی. *دوفصلنامه پژوهش‌های ادیانی*، (۱۳).

مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار (چاپ دوم). بیروت: دار إحیاء التراث العربی.

محمودی خراسانی، محمد. (۱۳۸۹). عوامل اقتدار ملی از منظر قرآن و حدیث. قم: انتشارات کتاب آشنا.

مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم (چاپ اول). تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه (چاپ اول). تهران: دار الکتب الاسلامیهٔ.

References

Amudi Tamimi, A. A. W. (1987). Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim (M. Dirayti, Ed.) (1st ed.). Qom: Daftari Tablighat. [Arabic]

Bihabadi, B. S., et al. (2020). Mabaniyi Quraniyi awamili iqtidari milli az manzari Maqami Muazzami Rahbari (rah). Du Faslnamahi Pazhuhish hayi Siyasati Islami. [Persian]

Fattahi, A., & Vahid-niya, F. (2020). Muallifah hayi iqtidari milli az manzari Qurani Karim. Nukhustin Hamayishi Bayn al-Milaliyi Quran wa Salamati Ijtimai, 1. [Persian]

Haj Abu al-Qasim Dulabi, M. (Supervisor). (2022). Awamili Iqtidari Ummati Islami. By a group of tullab of Hawzahi Ilmiyyahi Mishkat (1st ed.). Qom: Intisharati Ayahi Nur. [Persian]

Hakimi, M. R., et al. (2001). Al-Hayah (A. Aram, Trans.) (1st ed.). Tehran: Daftari Nashri Farhangi Islami. [Arabic/Persian]

Husayn-zadah Yazdi, M., et al. (2016). Ilali inhitati tamadduni Islami az manzari Ustad Mutahhari (rah). Faslnamahi Ilmi Pazhuhishiyi Olguyi Pishrafti Islamiirani. [Persian]

Ibn Abi Jumhur, M. (1984). Awali al-Laali al-Aziziyyah fi al-Ahadith al-Diniyyah (M. Iraqi, Ed.) (1st ed.). Qom: Dar Sayyid al-Shuhada li-l-Nashr. [Arabic]

Ibn Shubah Harrani, H. (1984). Tuhaf al-Uqul (A. A. Ghaffari, Ed.) (2nd ed.). Qom: Jamiahi Mudarrisin. [Arabic]

Imam Khomeini (rah), S. R. (2010). Sahifahi Imam (5th ed.). Tehran: Muassasahi Tanzim wa Nashri Athari Imam Khomeini (rah). [Persian]

Jafari, Y. (1997). Tafsiri Kawthar (1st ed.). Qom: Intisharati Hijrat. [Persian]

Jamali, N. (1999). Awamili Suquti Hukumat-ha dar Quran wa Nahj al-Balaghah. Qom: Intisharati Nahavandi. [Persian]

Jawadi Amuli, A. (2005). Intizari Bashar az Din (3rd ed.). Qom: Markazi Nashri Isra. [Persian]

Jahangiri, A. (2021). Qudrat wa Amniyyat dar Quran (1st ed.). Tehran: Intisharati Zarnusht. [Persian]

Khanjari, H., Mahini, E., Gorgin, B. & Paasalarzadeh, H. (2025). Investigating the Sociological Challenges of Realizing the Modern Islamic Civilization in the Statement of the Second Step of the Revolution: An Analysis of Structural and Cultural Obstacles. New researches in Islamic Humanities Studies, 4(7), 1–13. https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235

Khurashidi Chanzuq, M. (2010). Awamili Iqtidar wa Inhitati Muslimin az Didgahi Nahj al-Balaghah [Masters thesis, Danishkadahi Ulumi Hadith, Qom]. [Persian]

Kulahduzha, P., & Abidiha, H. (2019). Baz-shinasiyi awamili wagirayiyi Musliman wa rishah yabiyi ilali inhitati jamiah-hayi Islami. Du Faslnamahi Pazhuhish hayi Adyani, (14). [Persian]

Majlisi, M. B. (1983). Bihar al-Anwar (2nd ed.). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [Arabic]

Mahmudi Khurasani, M. (2010). Awamili Iqtidari Milli az Manzari Quran wa Hadith. Qom: Intisharati Kitabi Ashna. [Persian]

Mastafawi, H. (1989). Al-Tahqiq fi Kalimat al-Quran al-Karim (1st ed.). Tehran: Wizarati Farhang wa Irshadi Islami. [Arabic]

Makarim Shirazi, N. (1995). Tafsiri Namunah (1st ed.). Tehran: Dar al-Kutub alislamiyyah. [Persian]

Qaraati, M. (2004). Tafsiri Nur (11th ed.). Tehran: Markazi Farhangiyi Dars-hayi az Quran. [Persian]

Qurashi Bunai, A. A. (1991). Qamusi Quran. Tehran: Dar al-Kutub alislamiyyah. [Arabic]

Qurani Karim (N. Makarim Shirazi & M. M. Fuladvand, Trans.).

Raghib Isfahani, H. (1991). Mufradat Alfaz al-Quran (S. A. Dawudi, Ed.) (1st ed.). Beirut: Dar al-Qalam. [Arabic]

Saadat-niya, R., & Haydari, N. (n.d.). Rahkar hayi izzat wa iqtidari Islami az manzari Quran wa Riwayat. Faslnamahi Quraniyi Kawthar, (47). [Persian]

Setayish-manish, M. (2023). Barrasi wa shinasayiyi sarchashmah-hayi qudrati milli. Faslnamahi Jughrafiya wa Rawabiti Insani, 6 (2). [Persian]

Sharif Radi, M. (2000). Nahj al-Balaghah (M. Dashti, Trans.) (1st ed.). Qom: Intisharati Mashhur. [Arabic/Persian]

Sahifahi Sajjadiyyah. (1997). (H. Ansariyan, Trans.) (1st ed.). Qom: Daftari Nashri al-Hadi. [Arabic/Persian]

Alim, A. A. R. (2012). Bunyad hayi Ilmi Siyasat (24th ed.). Tehran: Nashri Ney. [Persian]

Ibrahimi, H., et al. (2020). Inqilabi Islamiyi Iran wa muallifah hayi iqtidari milli. Du Faslnamahi Ilmiyi Mutalaati Qudrati Narm. [Persian]